

Explaining the Impact of Religion on Territorial conflicts in South Asia

Marjan Badiee

Assistant Professor of political geography Department, University of Tehran
(Corresponding Author), Email: Mbadiee@ut.ac.ir

Moein Barzegarzadeh Zarandi

Ph.D Student of political geography Department, University of Tehran

Extended Abstract

Issues related to territory and territoriality as the basis of many political geography subjects and phenomena are more considerable when accompanied with conflicts. Territorial conflicts can spring from religions. That is to say, religious issues may lead to territorial conflicts. Moreover, claiming the ownership and sovereignty of a region by different religious groups can cause territorial conflicts as well. One of the regions in the world where territorial conflicts are well visible is South Asia. This region has faced an increasing incidence of territorial conflicts within and between member states, initially after the Britain domination and then after its division in 1947, which has had a direct impact on the entire region and in many cases these conflicts have been affected by the religious. The present research with the use of descriptive-analytical method and referring to library sources, aims to clarify the impact of religion variable on territorial conflicts in South Asia. The results indicate that religion as an important mediating variable, along with other factors like nationalism and racism has been effective in territorial conflicts in this region.

Keywords: Territory, Religion, Conflict, Territorial conflicts, South Asia.

1. Introduction

Political geography is based on the twin ideas of territory and territoriality. Territories are those spaces which one defended, fought for, or claimed against the claim raised by others through territoriality (Cox, 2008:1). Therefore, we can observe regional and territorial conflicts all over the world to some extent.

South Asia is among the important regions in the world where we can apparently observe such conflicts. Instances like the conflicts of India and Pakistan over Kashmir, the role of Tamil tigers in the relations between India and Sri Lanka, ethnic, racial and religious issues between India and Bangladesh or India and Nepal are some of the conflicts of this region (Barzegarzadeh Zarandi, 2016: 4). Basically, religions have an immense power to oust, remove or involve people and groups in different regions. For example, religions can change a national identity ideologically. In other words, in case a society is formed in relation with a territory, identity is formed. In the same line, other religions can become the center of attention through factors such as nationalism for or against unity (Kroon, 2018: 12). Overall, we can say that South Asia is one of the controversial areas of the world with regard to territorial conflicts and religious and ethnic issues (Haider, 2001:424). For instance, the conflicts of India and Pakistan over Kashmir, internal conflicts in Punjab province, the role of Tamil tigers in the relations between India and Sri Lanka, ethnic, racial and religious issues between India and Bangladesh and the relation between India and Nepal, the ethnical conflicts in the north-east of India and ethnic-related conflicts in Pakistan (Rubinoff, 2000:276) are among the conflicts which can adequately illustrate the conflicts existing in this region. Therefore, the present study aims to answer the following question: what is the impact of religion on territorial conflicts in South Asia? The hypothesis of the present study is as follows: It is hypothesized that religion is a secondary factor affecting territorial conflicts, while geography, especially territory, is the main factor behind the conflicts in South Asia.

2. Research methodology

The methodology employed in the present study is descriptive-analytical. Library documents, archives, reliable internet resources and salient international news agencies were utilized to collect the data.

3. Discussion

Religion-based territorial conflicts place the elements of territory and power at the center of religion-oriented arguments. As the factors which separate believers from non-believers, religion and faith form a strong border for segregation and identification. From an extremist point of view, non-believers have some given characteristics. As a case in point, under the role of Taliban, Hindus should have put on a special type of saffron-like bracelet. Or the Taqiyah (a kind of skullcap) is a salient outfit used by male Muslims in

South Asia (Lal, 2006: 256). The phenomenon of religion possesses such a power that can lead to territorial conflicts. On the other hand, the claims raised by different religious factions over the sovereignty of a region can result in territorial conflicts. Therefore, territorial conflicts are created in order to control and manage the territory and people of a particular area and those conflicts can vary based on the goals of different religious groups. The present study demonstrates that religion-based territorial conflicts in South Asia can be divided into intra-and inter-country conflicts.

Overall, although we can find a trace of religious consideration in all countries of South Asia, some examples are more salient than others. For in instance:

1. Religion-based territorial conflicts in India and nationalist groups.
2. Religion-based territorial conflicts in Pakistan and religious groups.
3. Religion-based territorial conflicts in Bangladesh and religious groups.
4. Religion-based territorial conflicts in Afghanistan and religious groups.

On the other hand, in South Asia, sometimes religious consideration result in conflicts between some countries or some countries may employ religious considerations for political aims and create territorial conflicts. Therefore, in most of those conflicts the three elements of territory, power and religion are always present. For example:

1. Religion-based territorial conflicts between India and Pakistan.
2. Religion-based territorial conflicts between India and Sri Lanka.
3. Religion-based territorial conflicts between Myanmar and Bangladesh.
4. Religion-based territorial conflicts between Pakistan and Afghanistan.

4. Conclusion

South Asia has observed considerable events with regards to the spread of ethnic conflicts from a domestic to an international level. For example, the war between India and Pakistan in 1971 has been a considerable event since World War II. This war is regarded significant since it led to the disintegration of an existing country and the emergency of an independent country called Bangladesh. Although most of the territorial conflicts, such as the conflicts between India and Pakistan (based on 2015 contract) have been resolved via the cooperation of international organization, some of those conflicts are still existing (2020). The findings of the present study revealed that religion, as a mediating factor along with factors such as nationalism and racism, has had a significant role in creating territorial conflicts since 1974. However,

geographical factors are the salient problems behind the conflicts in South Asia. This is because in order to control a given territory and manage its people, some territorial conflicts arise. The reason behind variation in those conflicts can be explained through differences in the goals of religious groups. Some of the territorial conflicts in South Asia have a historical origin, however, the religious conflicts which happened in Eurasia province in 2008 between two religious Hindu and Christian groups is still continuing. The consequences of these religion-based territorial conflicts in South Asia can be divided into intra-county (such as religion-based territorial conflicts in India and nationalist groups or religion-based territorial conflicts in Pakistan, Afghanistan, Bangladesh and religious groups) and inter-country (such as religion-based territorial conflicts between India and Pakistan, India and Sri Lanka, Pakistan and Afghanistan, and Myanmar and Bangladesh) conflicts. In sum, we can state that after September 11 the conflicts in South Asia have moved significantly towards extremist and terrorist groups, which along with the previous unresolved conflicts, have pushed the region towards a more critical situation.

5. Reference

1. Aoun, Joy, Danan. Liora, Hameed. Sadika, Lamb. Robert D, Mixon. Kathryn, Peter. Denise St, **Religious Movements, Militancy, and Conflict in South Asia cases from India, Pakistan, and Afghanistan**, Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2012.
2. Badiie, Marjan, Bahador Gholami, and Fatemeh Mir Ahmadi. "A Comparative study of the Concepts of 'Territory' and 'Territoriality' in the Constitutional Revolution and Islamic Republic of Iran Constitutions." *International Quarterly of Geopolitics* 11 (1): 101–34, 2015.
3. Bajpai, K. **Managing Conflict in South Asia**, Regional Conflict Management, Lanham: Rowman & Littlefield, 209-237. 2003.
4. Barbara F. Walter, **Explaining the Intractability of Territorial Conflict**, *international studies Review*, Pp 137-153. DOI: 10.1111/j.1079-1760.2003.00504012. x. 2003.
5. Barzegarzadeh Zarandi, Moein. **Territorial Conflicts in the South Asian Region**. University of Tehran, 2016.
6. Camp, J., & Harkaway, R. **Strategic Geography of the Middle East Conflicts and Findings - Volume II**. In Institute Strategic Studies (hosseini m), Tehran, 2004.
7. Carter B. David. **The Strategy of Territorial Conflict**, *American Journal of Political Science*, Pp 969-987. DOI: 10.1111/j.1540-5907.2010.00471. x. 2010.

8. Cohen, B. **The geopolitics of the global system** (K. Abbas), International Studies & Research Institute, Tehran, 2008.
9. Country Policy and Information Note. **Afghanistan: Hazaras, Independent Advisory Group on Country Information**, Home Office, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/736134/Afghanistan_-_Hazaras_-_CPIN_-_v1.0__August_2018_.pdf. 2018.
10. Cox, K. R. **Political geography: territory, state and society**. John Wiley & Sons. 2008.
11. D'Souza, S. M. **Afghanistan in South Asia: Regional Cooperation or Competition?** South Asian Survey, 16 (1), 23-42. 2009.
12. **DFAT THEMATIC REPORT. HAZARAS IN AFGHANISTAN**, Australian Government, Department of foreign Affairs and Trade.18 September.<http://dfat.gov.au/about-us/publications/Documents/country-information-report-hazaras-thematic.pdf>. 2017.
13. Dieng, Adama. **United Nations Special Adviser on the Prevention of Genocide on the situation in northern Rakhine State**, Myanmar, available from:http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/pdf/29%20November%202016_Statement%20AD%20on%20northern%20Rakhine.FINAL.pdf. 2016.
14. Drysdale, A. & Blake, J. **Political geography of the Middle East and North Africa**, (Mir-Heydar, D) Office of Political and International Studies, Tehran, 1990.
15. Galahr, C. & Others. **Basic Concepts in Political Geography** (mohammad hasan Nami & mohammad pour Hasan). Green Olives Quarterly, Tehran, 2012.
16. Haider, Z, **Crises of Regional Security Dialogue**. NO: 32. 423-437.DOI:10.1177/09670100010302004004. 2001.
17. IRIB, R. of. Investigating the Status of Takfiri Wahhabism, Secularism and Islamism in Bangladesh. <Http://Arc.Irib.Ir>. 2018.
18. Khalidi. Omar, **Hinduising India: secularism in practice**, Third World Quarterly 29, no. 8, pp: 1550–57. 2008.
19. Kloose, Piter. **Globalization with localization**. Zharfaa, 2, 103–122.Tehran, 2006
20. Kroon, S. **Enduring tensions: Explaining conflict occurrence between India and Pakistan beyond deterrence theory** (Master's thesis). 2018.
21. Lal, C.K , **The Complexities of Border Conflicts in south Asia**. South Asian Survey. NO: 13. P253-263. DIO: 10.1177/097152310601300206. 2006.

22. Landinfo's reports. Report Hazaras and Afghan insurgent groups, Country of Origin Information Centre, https://www.landinfo.no/asset/3483/1/3483_1.pdf. 2017.
23. Mirheydar, D. **Foundations of Political Geography** (O. Rasti & F. Mirahmadi). SAMT, Tehran, 2013.
24. Mojtahedzadeh, P. **Political geography and geopolitics** (2nd ed.). SAMT, 2013.
25. pishgahifard, zahra, & Ghodsi, A. **Geopolitical Analysis of Pakistan and its Effects on Its Relation with other Countries**, Human Geography Research Quarterly, 63, 81–99, 2008.
26. Ranjan, A. **Conflicts in South Asia Will Go on and on: A Review Article**, South Asia Research, 36(1), 115-126. 2016
27. Roostayie, A, & Arashpur, A. **Ethnic-cleansing of Myanmar's Muslims; Crimes against humanity or genocide?** International Federation of Human Rights, 4, 16, 45-73, Tehran, 2017.
28. Rubinoff, A.G. **The Multilateral Implications of Ethno-Nationalist Violence In South Asia**, South Asia Survey 7, 273-293, 2000.
29. Savarkar V.D. **Essentials of Hindutva**, Savarkar content/pdfs/en. 1969.
30. Shafiee, N., & Mahmoodi, Z. **Pakistan's special stance in the war on terror. Journal of central Asia and the Caucasus studies**, 18(78), 77–106, 2012
31. Taraki, O. **Pashtuns: Great people without a home**. Ariana Afghanistan Online, 1–9. <http://www.arianafghanistan.com>, 2018.
32. Zarni, M., & Cowley, A. **The slow-burning genocide of Myanmar's Rohingya**, Pac. Rim L. & Pol'y J., 23, 683. 2014.
33. <http://www.akairan.com>
34. <http://dictionary.cambridge.org>.
35. <http://shafaghona.com/persian>

مطالعات شبه‌قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان

دوره ۱۴، شماره ۴۲، بهار و تابستان ۱۴۰۱ (صص ۳۵-۶۲)

DOI: 10.22111/jsr.2020.25628.1791

تبیین تأثیر گذاری مذهب بر کشمکش‌های سرزمینی در منطقه جنوب آسیا

مرجان بدیعی ازندهای^۱ معین برزگزاده زرنندی^۲

چکیده

مسائل مربوط به قلمرو و قلمروخواهی / قلمروسازی به‌عنوان بُن‌مایه بسیاری از موضوعات و پدیده‌های جغرافیای-سیاسی، هنگامی که با کشمکش همراه باشند، اهمیت زیادی می‌یابند. کشمکش‌های سرزمینی و قلمرویی به‌نوبه خود می‌توانند از دین / مذهب متأثر شوند؛ به‌طوری‌که موضوعات دینی / مذهبی می‌توانند از یک سو منجر به وقوع کشمکش‌های سرزمینی شوند و از سوی دیگر، ادعای مالکیت و حاکمیت بر یک سرزمین واحد از سوی گروه‌های مذهبی / دینی متفاوت می‌تواند پدیدآورنده کشمکش‌های سرزمینی باشد. منطقه جنوب آسیا یکی از مناطقی است که در آن کشمکش‌های سرزمینی به‌خوبی قابل مشاهده است. این منطقه، نخست پس از سلطه بریتانیا و سپس، بعد از تجزیه در سال ۱۹۴۷م شاهد بروز هرچه بیشتر کشمکش‌های سرزمینی در درون کشورها و بین کشورهای عضو بوده که در موارد متعددی این کشمکش‌ها از دین / مذهب تأثیر پذیرفته؛ به‌طوری‌که پیامدهای مستقیمی بر کل منطقه داشته‌است.

پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای، به این سؤال می‌پردازد که چگونه متغیر دین / مذهب بر کشمکش‌های سرزمینی در منطقه جنوب آسیا تأثیر گذاشته‌است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، دین / مذهب نه به‌تنهایی، بلکه به‌عنوان یک متغیر میانجی مهم در کنار عواملی مانند ملی‌گرایی و نژادگرایی، در بروز کشمکش‌های سرزمینی در این منطقه تأثیرگذار بوده‌است.

واژه‌های کلیدی: سرزمین / قلمرو، دین و مذهب، کشمکش‌های سرزمینی، منطقه جنوب آسیا

Email: Mbadiee@ut.ac.ir

۱. استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۱۰

تاریخ پایان اصلاحات: ۱۳۹۹/۰۸/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۲۳

۱- مقدمه

«گفتمان سرزمینی» در جغرافیای سیاسی، طی دو دهه اخیر رنسانسی را تجربه کرده است. این گفتمان، به‌عنوان چارچوبی مهم برای درک قلمرو و سرزمین، به‌مثابه عامل کلیدی در سازماندهی سیاسی فضا و به‌عنوان بنیانی برای ظهور دوباره جغرافیای سیاسی به‌عنوان یک نظام علمی به‌شمار می‌رود (بدیعی ازندهی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۳). اساساً جغرافیای سیاسی بر ایده‌های دوقلو، یعنی «قلمرو» و «قلمروسازی» متمرکز است. قلمروها، در واقع فضاهایی هستند که مورد دفاع، رقابت و ادعا در مقابل ادعاهای دیگران، از طریق قلمروسازی قرار می‌گیرند (Cox, 2008: 1)؛ از این رو می‌توان کشمکش‌های سرزمینی و قلمرویی را در سراسر جهان کم‌وبیش مشاهده کرد؛ اما منطقه جنوب آسیا یکی از مناطق مهم جهان است که در آن این کشمکش‌ها به‌خوبی قابل مشاهده است. منازعات هند و پاکستان بر سر منطقه کشمیر؛ نقش بیرهای تأمیل در روابط هند و سری‌لانکا؛ مسائل قومی، نژادی و مذهبی در روابط هند و بنگلادش، و هند و نپال، از جمله کشمکش‌های این منطقه به‌شمار می‌روند (برزگرزاده زرنندی، ۱۳۹۴: ۴). این منطقه، با هشت کشور (هندوستان، پاکستان، بنگلادش، افغانستان، سریلانکا، نپال، بوتان و مالدیو)، در زمان سلطه دولت بریتانیا بر هندوستان، یک منطقه ژئوپولیتیک یکپارچه محسوب می‌شد؛ اما با خروج بریتانیا از جنوب آسیا به‌دلیل تحولات بنیادین ژئوپولیتیک بعد از جنگ‌های جهانی اول و دوم و سپس با تجزیه شبه‌قاره هند در سال ۱۹۴۷م، این منطقه به‌خلاء قدرت دچار شد. به‌دنبال آن، بی‌ثباتی سیاسی و منازعات ژئوپولیتیک بین واحدهای سیاسی، جزو خصیصه‌های معمول و رایج جنوب آسیا شد. به‌طوری‌که این منطقه همواره محل درگیری و مناقشه بوده است (کوهن، ۱۳۸۷: ۶۰۸). در واقع، وحدت تحمیلی حاکم بر آسیای جنوبی از سوی امپراتوری‌های مغول و بریتانیا، در نتیجه اختلافات سیاسی و درگیری‌های مذهبی و قومی در نیم قرن گذشته از هم پاشیده شده است (همان: ۶۰۹). این درحالی است که سال‌ها بعد از اتمام دوران حاکمیت استعماری بر جنوب آسیا، شاهد پدیده‌های متناقضی در این منطقه هستیم. به‌ویژه آن‌که، این منطقه با داشتن نیمی از جمعیت فقیر دنیا و به‌عنوان یکی از محروم‌ترین مناطق جهان، شاهد تداوم کشمکش‌های نژادی-مذهبی بوده است.

۱-۱- بیان مسئله و سؤالات تحقیق

اساساً دین و مذهب از توان بالایی برای طرد، حذف و درگیرساختن افراد و گروه‌ها در مکان‌های مختلف برخوردار هستند؛ مثلاً می‌توانند به‌صورت ایدئولوژیک هویت‌های ملی را طرد کرده یا آن‌ها را کمرنگ کنند. به سخن دیگر، در جایی که یک جامعه شکل گرفته در ارتباط با یک «قلمرو» باشد، هویت پدید می‌آید. در این راستا، ادیان دیگر می‌توانند به‌واسطه عواملی مانند ناسیونالیسم برای اتحاد یا عدم اتحاد مردم مورد توجه قرار گیرند (Kroon, 2018: 12). تحقیقات نشان می‌دهند، یکی از عوامل مهم عدم‌شکل‌گیری اتحاد بین کشورهای منطقه جنوب آسیا، گسل‌های ایجادشده در بین ادیان است که از آن به‌عنوان «ژئوپلیتیک مذهبی» یاد می‌شود؛ به‌طوری‌که دین و مذهب از دیرباز از عوامل مهم چالش در منطقه جنوب آسیا و مورد توجه قدرت‌های سلطه‌طلب بوده‌است (پیشگاهی‌فرد و قدسی، ۱۳۸۷: ۸۵). آسیای جنوبی، منطقه‌ای با سه مذهب عمده هندو، بودایی و اسلام است، اما سلطه منطقه‌ای هندوستان موجب شده تا هندو مهم‌ترین نیروی مذهبی به‌حساب آید (کوهن، ۱۳۸۷: ۶۰۷). مجموع این عوامل سبب شده‌است که منطقه جنوب آسیا به‌عنوان یکی از مناطق متشنج جهان از لحاظ کشمکش‌های سرزمینی و درگیری‌های مذهبی و قومی در جهان شناخته شود (Haider, 2001: 424)؛ به‌عنوان نمونه، منازعات هند و پاکستان بر سر منطقه کشمیر، درگیری‌های داخلی در ایالات پنجاب، نقش بی‌رهایی‌آمیل در روابط هند و سریلانکا، مسائل قومی، نژادی و مذهبی در روابط هند و بنگلادش و هند و نپال، منازعات قومی در شمال شرق هند و منازعات قومی-مذهبی در پاکستان (Rubinoff, 2000: 276)، همگی از جمله اختلافاتی هستند که کشمکش‌های موجود در منطقه را به‌خوبی توصیف می‌کنند؛ ازین‌رو، پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که دین یا مذهب چگونه بر کشمکش‌های سرزمینی در منطقه جنوب آسیا تأثیر می‌گذارند؛ به‌بیان‌دیگر، آیا می‌توان دین یا مذهب را یک عامل اولیه در ایجاد کشمکش‌های سرزمینی در منطقه جنوب آسیا تلقی کرد؟ فرض تحقیق بر این است که به نظر می‌رسد، عامل «مذهب» در بروز کشمکش‌های سرزمینی، یک عامل ثانویه است، درحالی‌که عامل «جغرافیا، به‌ویژه سرزمین» فلسفه وجودی بروز کشمکش‌ها در منطقه جنوب آسیا است.

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

کشمکش‌های سرزمینی تا حد زیادی متأثر از عوامل و متغیرهای جغرافیایی است و درعین‌حال، شدت و گسترش آن‌ها تابع مناسبات قدرت در مقیاس‌های محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی است؛ از این‌رو تلاش برای درک ریشه‌یابی این کشمکش‌ها به‌خصوص تأثیر مذهب بر کشمکش‌های سرزمینی و پرکردن خلأ مطالعاتی ناشی از آن‌ها در حوزه جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک (به‌ویژه به زبان فارسی) بیانگر ضرورت انجام این تحقیق است.

۱-۳- روش تفصیلی تحقیق

تحقیق حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی انجام شده‌است. شیوه گردآوری اطلاعات با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، آرشیوی و اینترنتی مانند سایت‌های معتبر اینترنتی و خبرگزاری‌های مهم بین‌المللی است.

۱-۴- پیشینه تحقیق

بررسی پیشینه این تحقیق نشان می‌دهد پژوهشگران اندکی به موضوع کشمکش‌های سرزمینی در منطقه جنوب آسیا و نقش مذهب در آن توجه کرده‌اند؛ اما درعین‌حال، شاهد برخی تحقیقات درباره جنوب آسیا هستیم که به‌طور غیرمستقیم در این بحث درگیر شده‌اند. امیت رنجان (Amit Ranjan) در مقاله‌ای با عنوان «کشمکش‌ها در جنوب آسیا ادامه خواهد یافت» که در سال ۲۰۱۶م در انتشارات South Asia Research به چاپ رسانده‌است، به بررسی منشأ اصلی کشمکش در منطقه جنوب آسیا پرداخته و عقیده دارد هویت و قلمرو، منشأ کشمکش‌ها در این منطقه است. مونیکا بارثوال-داتا (Monika Barthwal-Datta) و سومیتا باسو (Soumita Basu) در مقاله‌ای با نام «رویکرد امنیتی مهم در منطقه جنوب آسیا» که در سال ۲۰۱۷م در انتشارات Security Dialogue به چاپ رسانده‌اند، به بررسی دلایل افزایش ناامنی‌های منطقه‌ای در منطقه جنوب آسیا پرداخته‌اند. از نظر آن‌ها در سال‌های اخیر منطقه جنوب آسیا به دلیل افزایش درگیری‌های مسلحانه، توجه سیاست‌گذاری‌های امنیت بین‌المللی را به‌خود جلب کرده‌است. رابرت دی کاپلان (Robert D.Kaplan) در کتابی با نام «جغرافیای کشمکش در منطقه جنوب آسیا» که در آگوست ۲۰۱۰م در انتشارات New American Security به چاپ رسیده‌است، به بررسی کشمکش‌های جغرافیایی و منابع جغرافیایی در ارتباط با روابط بین کشورهای چین و هند و به‌گونه‌ای تاریخی به بیان کشمکش‌های جغرافیایی از حکومت‌های کهن در جنوب آسیا پرداخته‌است. «ژئوپلیتیک نظام

جهانی» عنوان کتابی از سائول کوهن است که به‌وسیله عباس کاردان در سال ۱۳۸۷ به فارسی ترجمه شده‌است. از نظر کوهن، منطقه جنوب آسیا یک منطقه ژئوپولیتیک مستقل است و قطب برجسته این منطقه، هند است. او در آخر به این نتیجه می‌رسد که آسیای جنوبی منطقه ژئوپولیتیک متمایزی است که به‌دلیل اختلافات عمیق مذهبی، نژادی، قومی، زبانی و اجتماعی، منطقه‌ای فاقد یکپارچگی درونی است.

۲- ادبیات موضوعی تحقیق

۲-۱- کشمکش‌های سرزمینی / قلمرویی

در ادبیات جغرافیای سیاسی، به زبان فارسی، واژگان «قلمرو» و «سرزمین» اغلب معادل یکدیگر به‌کار گرفته می‌شوند. باید گفت مفهوم «سرزمین» در ارتباط با یک سازمان است (درايسدل و همکاران، ۱۳۶۹: ۶۹-۶۲)؛ به‌طوری‌که بخشی از جلوه‌گاه جغرافیایی است که با ادامه فیزیکی قلمرو یک حکومت برابری می‌یابد (مجتهدزاده، ۱۳۹۱: ۴۵). اساساً جغرافیای سیاسی بر «قلمرو» و «قلمروسازی» متمرکز است. در فرهنگ لغت کمبریج، «قلمرو» ناحیه‌ای از خشکی یا دریاست که متعلق به کشور یا شخص خاصی است، یا ناحیه‌ای که شخص یا حیوان تلاش می‌کند آن را در «کنترل» یا «مالکیت» خود قرار دهد (<http://dictionary.cambridge.org>)؛ بنابراین قلمرو به فضای محدودشده‌ای اطلاق می‌شود که مورد استفاده و مدیریت یک گروه اجتماعی، نهادها یا افراد است؛ زمانی که در ارتباط با حکومت قرار می‌گیرد، مدعی کنترل مطلق جمعیتی است که درون مرزهای تعریف شده و سرزمین مشخص به‌سر می‌برند (میرحیدر و همکاران، ۱۳۹۲: ۵). درمجموع می‌توان گفت که واژه «سرزمین» یا «قلمرو»، به‌طور معمول به‌بخشی از سطح زمین اطلاق می‌شود که یک گروه ویژه یا موجودیتی سیاسی، مدعی مالکیت آن است (بدیعی ازنده‌ای و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۴).

سرزمین، همواره محل کشمکش است؛ به‌طوری‌که کشمکش‌های سرزمینی / قلمرویی بخش مهمی از مطالعات جغرافیای سیاسی را به‌خود اختصاص می‌دهند. «کشمکش» به‌معنای عام آن، هنگامی روی می‌دهد که افراد، گروه‌ها یا نهادهای مختلف «اهداف متناقضی» را دنبال می‌کنند. مردم اغلب اوقات «کشمکش» را اقدامی خشونت‌آمیز تلقی می‌کنند؛ اما همواره این‌گونه نیست. «کشمکش» می‌تواند از راه‌های «صلح‌آمیز» یا با توسل به «زور» صورت گیرد. البته «کشمکش خشونت‌بار» بیش از دیگر انواع «کشمکش» مورد توجه قرار می‌گیرد (گالاهر و همکاران، ۱۳۹۰:

۲۴۱). چنان‌که گفته شد، یکی از «کشمکش‌های بسیار مهم بر روی «سرزمین» یا «قلمرو» است. کانون تحقیقات موجود درباره کشمکش‌های سرزمینی، بر «ارزش قطعه زمین» قرار دارد و توضیح می‌دهد که چرا در برخی موارد جنگ رخ می‌دهد و در برخی موارد رخ نمی‌دهد. براساس این دیدگاه، اگر قطعه زمین مورد رقابت، منابع طبیعی مهمی در خود داشته باشد، حکومت‌ها کمتر به دنبال حل و فصل «صلح‌آمیز» قضیه هستند؛ اما چنانچه زمینی فاقد کارکرد امنیتی حیاتی باشد یا نقشی حیاتی در هویت کشورها ایفا نکند، حکومت‌ها به‌صورت مسالمت‌آمیزی آن را رها می‌کنند؛ بنابراین «ماهیت زمین مورد اختلاف»، چگونگی پایان‌پذیرفتن اختلافات را پیش‌بینی می‌کند؛ اما درعین‌حال، چنین مواردی در عمل کمتر اتفاق می‌افتد. حکومت‌ها غالباً مایل هستند هم برای زمین‌های سرشار از منابع و هم برای زمین‌هایی که به‌نظر می‌رسد ارزش اقتصادی کمی دارند، دست‌به‌مبارزه زنند. درواقع، حکومت‌ها اغلب حاضر به صرف منابع بیشتر برای حفظ قطعه زمینی که امید استخراج در آن وجود دارد، هستند (Barbara, 2003: 137). بسیاری از مطالعات تجربی نشان می‌دهند «منازعه سرزمینی» کانون آغاز حادثه و تشدید بسیاری از درگیری‌های نظامی بین‌دولتی است؛ بااین‌حال، ادبیات موجود، فاقد ارتباط نظری روشن بین «نقش سرزمین در مناقشات و بروز خشونت» و نیز «شناسایی چگونگی کنترل سرزمین» و رابطه آن با «توانایی نظامی متعارف» است. «اهداف ادعاهای سرزمینی» می‌توانند کنترل منطقه مورد اختلاف و بهبود توانایی جنگ مؤثر بر سر آن را ادغام و تحکیم کنند. از لحاظ تئوری، این ایده که «کنترل سرزمین» به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای نتیجه ظرفیت‌های نظامی کشورها است، مورد توجه قرار گرفته‌است؛ بااین‌حال، چگونگی دراختیارداشتن یا تصرف سرزمین در نتیجه توانایی‌های نظامی تا حد زیادی ناشناخته مانده‌است. قطعه‌ای از سرزمین تأثیر زیادی بر تعادل ظرفیت‌های نظامی طرفین درگیر دارد و این تا حد زیادی، تابعی از اعمال دولت در کنترل «سرزمینی» است که در آن درگیری رخ می‌دهد. به‌طورکلی در «منازعات سرزمینی»، هدف از ادعاهای سرزمینی «کنترل منطقه مورد مناقشه» است. در نتیجه، «سرزمین» در صورتی می‌تواند قابلیت کشورها را تکمیل کند که حکومت‌ها بر آن کنترل داشته باشند؛ این امر، موجب بهبود موقعیت نظامی نسبت به حریف می‌شود (Carter, 2010: 969). نتیجه اینکه، «کشمکش سرزمینی» با توجه به «قلمروخواهی» و «قلمروسازی» حکومت‌ها و گروه‌ها و تلاش آن‌ها برای تثبیت قدرت و حاکمیت خود، گاه می‌تواند جنبه‌ای داخلی داشته باشد و گاه با توجه به مداخله بازیگران خارجی، جنبه خارجی به خود گیرد. در هر حال، هر نظام

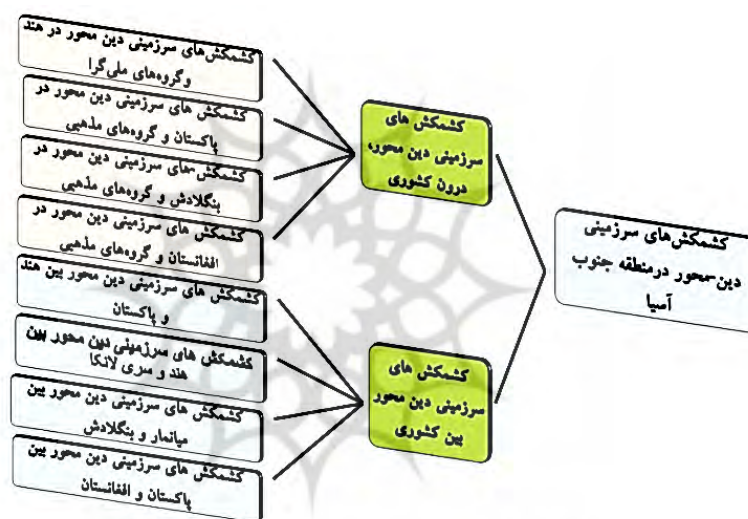
حکومتی با هر شکل سیاسی، درصدد حفظ قلمرو ملی در راستای منافع ملی خود است؛ اما در شرایطی که قلمرو ملی با چالش‌های داخلی مبنی بر قلمروخواهی‌های محلی مواجه شود، وقوع پدیده «کشمکش سرزمینی» در این حکومت‌ها اجتناب‌ناپذیر خواهد بود.

در این قسمت باید دو موضوع تقریباً نزدیک به هم را به طور هم‌زمان با هم در نظر گرفت؛ یعنی «کشمکش‌های دینی» و «کشمکش‌های سرزمینی مبتنی بر دین و مذهب». برای درک پدیده کشمکش‌های دینی، درک رابطه «دین»، «خشونت» و «سیاست» ضروری است؛ به همین ترتیب، نیازمند درک روان‌شناسانه فردی هستیم که برای تلافی نارضایتی‌اش از خشونت استفاده می‌کند. در این رابطه، بررسی ساختار کشمکش‌های دینی با شناسایی منبع و ریشه کشمکش امکان‌پذیر خواهد شد. خشونت الهام‌گرفته از دین و مذهب، می‌تواند به شکل خشونت‌های فرقه‌ای، شورش‌های اجتماعی یا تروریسم، بروز کند. موضوع دیگر، «کشمکش‌های سرزمینی مبتنی بر دین و مذهب» است. این نوع کشمکش، عنصر «فضا» و «سرزمین» را کانون مباحث مربوط به دین و مذهب قرار می‌دهد؛ به بیان دیگر، موضوعات و مسائل مذهبی از یک سو منجر به وقوع کشمکش‌های سرزمینی می‌شوند و از سوی دیگر، ادعای مالکیت و حاکمیت بر یک سرزمین واحد از سوی گروه‌های مذهبی متفاوت، پدیدآورنده کشمکش‌های سرزمینی خواهد شد؛ یعنی پیروان هر دین، مدعی مالکیت و حاکمیت بر یک سرزمین خاص می‌شوند؛ بنابراین، شاهد کشمکش‌های سرزمینی خواهیم بود که کنترل و مدیریت نهایی آن مورد منازعه پیروان دینی و مذهبی متفاوت است. در جغرافیای سیاسی مباحثی مانند «مالکیت» و «حاکمیت»، «سرزمین/ قلمرو»، «مرز»، «قومیت» در کشمکش‌های سرزمینی مبتنی بر دین مورد توجه جغرافی‌دانان سیاسی قرار می‌گیرند (برزگرزاده زرنندی، ۱۳۹۴: ۳۳).

۳- یافته‌های تحقیق

«کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور»، عنصر «سرزمین» و «قدرت» را کانون مباحث مربوط به دین و مذهب قرار می‌دهند. دین و ایمان به عنوان مشخصه‌ای که مؤمنان را از غیرمؤمنان جدا می‌سازد، مرز نیرومندی برای جداسازی و هویت‌سازی به‌شمار می‌رود؛ به طوری که در حالت افراطی، غیرمؤمنان دارای نشان خاص خود هستند؛ مثلاً هندوها در حکومت طالبان می‌بایست دست‌بند زعفرانی‌رنگ به دست می‌کردند، یا اینکه «عرقچین» وجه مشخصه مسلمانان مرد در اغلب مناطق جنوب آسیاست (Lal, 2006: 256). اساساً پدیده مذهب از چنان توانی برخوردار است که

می‌تواند از یک سو منجر به وقوع کشمکش‌های سرزمینی شود و از سوی دیگر، ادعای مالکیت و حاکمیت بر یک سرزمین واحد از سوی گروه‌های مذهبی متفاوت، پدیدآورنده کشمکش‌های سرزمینی خواهد شد؛ از این رو، کشمکش‌های سرزمینی برای کنترل و مدیریت نهایی مردم و سرزمین خاصی پدید می‌آیند که برحسب اهداف پیروان دینی و مذهبی گوناگون شیوه این کشمکش‌ها نیز متفاوت خواهد بود. مطالعه حاضر نشان می‌دهد کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در منطقه جنوب آسیا را می‌توان به دو دسته «درون‌کشوری» و «بین‌کشوری» تقسیم کرد. در زیر، هریک از این دو نوع کشمکش مورد بحث قرار می‌گیرد (شکل ۱).

شکل ۱. گونه‌های کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در منطقه جنوب آسیا (مأخذ: نگارندگان)

۳-۱- کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور، درون‌کشوری

در جنوب آسیا می‌توان ردپای ملاحظات دینی را کم‌وبیش در درون همه کشورهای پی‌گرفت، اما برخی نمونه‌ها بیش از دیگران قابل توجه هستند. در زیر به چهار نمونه اشاره می‌شود:

۳-۱-۱- نمونه اول؛ کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در هند و گروه‌های ملی‌گرا: این نوع کشمکش‌ها، تحت تأثیر کنش‌های ملی‌گرایی قرار دارند. «ساوارکار» با استفاده بارز از روایت‌های تاریخی پیشاستعماری به منظور تأکید بر شکوه فرهنگ‌های بومی و محلی، از «حق خودگردانی» طرفداری می‌کرد؛ اما درحالی‌که از روایت‌های تاریخی برای ایجاد وحدت بین هندوها، بودایی‌ها،

سیک‌ها و جین‌ها (که همگی تشکیل‌دهنده بخشی از «اجتماع هندوتوا» هستند) استفاده می‌کرد، مسلمانان و مسیحیان را «بیگانه» به‌شمار می‌آورد (Savarkar, 1969: 7). پس از استقلال هند از بریتانیا، این کشور با چالش انتخاب نمادهای ملی، زبان رسمی و یک روایت تاریخی مشترک در بستر یک «جامعه چندفرهنگی» روبه‌رو شد. به تدریج فرهنگ هند در قالب نهادهای رسمی و غیررسمی ریشه دواند. طی همین دوره، هند مقدار زیادی «کشمکش دینی» را تجربه کرده بود که خشونت‌های مرتبط با تجزیه هند با اکثریت هندو، و پاکستان با اکثریت مسلمان را (۱۹۴۷ و ۱۹۴۸م) نیز دربرمی‌گرفت (Khalidi, 2008: 1555). مسلمانان به‌عنوان بزرگ‌ترین اقلیت کشور هند، در سرتاسر کشور هند و بیش از همه در ایالت‌های شمالی هند به‌ویژه گجرات و اوتارپرادش هستند. سلطه سیاسی ملی‌گرایان هندی در سال‌های اخیر، عامل نگرانی بسیاری از مسلمانان بوده است؛ زیرا حزب ملی‌گرای هندوی «بهاراتیا جاناتا» (BJP) که به هویت ملی مبتنی بر بنیادگرایی مذهبی هندو تأکید می‌کند، بیشتر حمایت خود را از گروه‌های شبه‌نظامی افراطی هند و همچنین «راشت‌رایا سوی آم سواک سانگ» (RSS) به‌دست می‌آورد و همواره در ارتباط با تخریب مکان مقدس مسلمانان در هند (مسجد ایاضیا در اوتارپرادش) و شورش‌های بعدی که منجر به کشته‌شدن ۳۰۰۰ نفر شد، بوده است (کمپ و هارکاو، ۱۳۸۳: ۱۴۳). در واقع، «ملی‌گرایی معاصر هندو» به‌وسیله برخی رخدادهای مهم در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰م شکل گرفت. گسترش ناسیونالیسم افراطی هندو از دهه ۱۹۸۰م وضعیت مسلمانان هند را با دشواری مواجه ساخته است. هندوها تمایلی به‌دیگر پیروان مذاهب ندارند و ماهیتی ضداسلامی به‌خود گرفته‌اند و خواهان پیوستن دیگر مذاهب به آیین هندو هستند و بارها مراکز عبادی مسلمانان را هدف حملات تروریستی قرار داده‌اند که در این میان این شائبه تقویت شده است که دولت دموکرات هند نیز تحت‌تأثیر هندوها قرار دارد؛ بنابراین تقابل هندوئیسم و اسلام، یکی از مسائل مهم و چالش‌برانگیز هند است (برزگرزاده زرنندی، ۱۳۹۴: ۹۵-۹۶). رویارویی دین هندو با اسلام و مسیحیت، در نتیجه ملی‌گرایی معاصر هندو، نه‌تنها منجر به خشونت‌های مذهبی شد، بلکه کشمکش‌های سرزمینی را نیز پدید آورد. یکی از آن‌ها، کشمکش سرزمینی دین‌محور بر سر شهر مقدس «آیودها» به‌ویژه معبد بابری صورت گرفت (Aoun, et al., 2012: 6). همچنین «دگرگونی‌های سیاسی داخلی» نیز به «ملی‌گرایی هندو» قوام بخشیدند. نقش VHP و دیگر گروه‌های ملی‌گرای هندو در خشونت‌های سال ۲۰۰۸م علیه مسیحیان در «ایالت اوریسا» مجادله‌برانگیز بوده است. تنش میان جماعات هندو

و مسیحی اغلب بر مسئله «تغییر مذهب هندویان» متمرکز است؛ بدین معنا که بخش سوم قانون اساسی هند، مجموعه‌ای از آزادی‌های مذهبی را با عنوان «حقوق بنیادین» به تمام گروه‌های مذهبی اعطا می‌کند؛ اما بسیاری از ایالات، تغییر دین را بر مبنای زور یا تقلب قدغن ساخته‌اند. BJP, RSS, VHP و نیز برخی هندویان میانه‌رو بر این باورند که مبلغان مسیحی با تشویق هندویان به ویژه کاست‌های پایین‌تر به تغییر دین، چنین قوانینی را نقض می‌کنند. به گفته یکی از مقامات رسمی، «حق انجام مراسم مذهبی، حق تغییر دین را به افراد نمی‌دهد.» (Ibid: 10). نتیجه اینکه، در حالی که دولت هند از مدت‌ها پیش با مسئله «افراط‌گرایی اسلامی» مواجه بود؛ اما حملات اوريسا، گودراو، حملات پس از گودرا، به رسمیت یافتن این مسئله کمک کرد که گروه‌های هندو نیز «تهدید داخلی» محسوب می‌شوند. در فوریه ۲۰۱۰م، چیدام بارام، وزیر امنیت داخلی هند، «تهدید» را با مطرح کردن «پدیده افشانشده تروریسم زعفرانی اخیر» روشن‌تر ساخت و از مقامات حکومتی خواست ظرفیت خود برای مواجه با چنین سازمان‌هایی ارتقا دهند (Ibid: 5).

۳-۱-۲- نمونه دوم؛ کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در پاکستان و گروه‌های مذهبی: این نوع کشمکش‌ها، تحت تأثیر گروه‌ها و فرقه‌های مذهبی است. با به قدرت رسیدن ژنرال ضیاءالحق در ۱۹۷۷م، دوران جدیدی در تاریخ پاکستان رقم خورد. هنگامی که ضیاءالحق برنامه «اسلامی کردن» خود را آغاز کرد، تقسیم‌بندی‌ها و انشعابات در دیدگاه‌ها، گروه‌ها و احزاب سیاسی-مذهبی تشدید شد. بدین ترتیب که نخستین اقدام او، برقرار ساختن «زکات اجباری» در سراسر پاکستان طبق فقه حنفی مذهب تسنن بود. پس از آن، ضیاءالحق به سمت «یکپارچه ساختن مکتب فقه حنفی» در نظام‌های اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و قضایی گسترده‌تر حرکت کرد. در دوران ضیاءالحق، رابطه «جماعت اسلامی» با «دولت» پاکستان قوی‌تر شد. «جماعت علمای اسلامی» نیز در این دوره شاهد ارتقا و بهبود روابط با «دولت» بود؛ باین حال، به میزان مشابهی از رفتارهای ترجیحی برخوردار نشده بود (برزگرزاده زرنندی، ۱۳۹۴: ۹۷). با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در ۱۹۷۹م، جمعیت شیعه پاکستان نقش فعالانه‌تری ایفا کرد. در سال ۱۹۸۰م، تحریک «نفوذ فقه جعفری» عمدتاً برای اعتراض به «تحمیل زکات سنی» تأسیس شد، اما به سرعت با تغییر موضع با هواداری از مشارکت در «فرایند اسلامی کردن» خواستار آزادی انجام فرایض و تبلیغ مذهب تشیع شد. برخی سنی‌ها بر این باورند که این گروه تحت حمایت حکومت ایران است و

می‌خواهد تمام پاکستانی‌ها تحت تسلط تفسیر شیعی از شریعت قرار گیرند. در واکنش به این جنبش، «سپاه صحابه» در «منطقه جهنگ» واقع در ایالت پنجاب تأسیس شد که در آن نخبگان شیعی به لحاظ تاریخی بر سیاست محلی تسلط یافته بودند؛ به همین دلیل، دغدغه‌های سپاه صحابه (SSP) فراتر از سیاست‌های اسلامی‌سازی ژنرال ضیا، محصول دینامیسم محلی «منطقه جهنگ» بود. چالش‌های متوجه این انحصار منطقه‌ای شیعی از جانب تاجران محلی سنی و رقابت‌های درون گروه‌های اخوت و نیز در میان این گروه‌ها در کنار یکدیگر فضای مناسبی برای ظهور «کشمکش‌های فرقه‌ای» فراهم می‌کرد. در اواخر دهه ۱۹۸۰م و اوایل دهه ۱۹۹۰م، احساسات مذهبی و فرقه‌ای تبدیل به «خشونت‌های فرقه‌ای» تمام‌عیار شد که از جنگ در «ایالت پنجاب» شروع شد و به سایر مناطق پاکستان گسترش یافت. انشعاب در «سپاه صحابه»، به وسیله «ریاض بصره» پس از ترور «مولانا حق‌نواز جنگوی» به وسیله شبه‌نظامیان شیعه، صورت گرفت. او «لشکر جنگوی» را تأسیس کرد (Aoun, et al., 2012: 14).

قابل ذکر است، در داخل «فرقه‌های مذهبی» پاکستان نیز کشمکش‌هایی وجود دارد؛ مانند منازعات میان «بریلوی‌ها» و «دیوبندی‌ها». «بریلوی‌ها» خاستگاه‌های نیرومند صوفیانه و ریشه‌های عمیقی در پاکستان دارند. با ظهور «سپاه صحابه» و دیگر گروه‌های شبه‌نظامی یا تروریستی «دیوبندی»، تنش میان این دو گروه نیز افزایش یافت. پس از حملات متعددی از جانب پیروان دیوبندی به زیارتگاه‌های بریلویان، سازمان بریلوی «تحریک سنی» منحصراً برای طرد و حذف دیوبندی‌ها از قدرت تأسیس شد. این سازمان با حمایت تقریباً انحصاری در منطقه کراچی، درگیری‌هایی با سپاه صحابه داشت. برخی حملات به زیارتگاه‌های بریلویان در پنجاب و لاهور از جانب دیوبندی‌ها صورت گرفته و بریلویان نیز به تلافی جویی پرداخته‌اند؛ بنابراین این کشمکش‌های مذهبی بیشتر درون‌دینی و درون‌مذهبی بوده‌است که برای کسب قدرت بیشتر به حذف طرف مقابل می‌پردازند (Ibid: 15). در واقع، همه این کشمکش‌های مذهبی برسر کسب قدرت برای کنترل و مدیریت سرزمینی جریان دارد و به کشمکش‌های سرزمینی در مناطق مختلف کشور دامن می‌زند.

۳-۱-۳- نمونه سوم؛ کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در بنگلادش و گروه‌های مذهبی: بنگلادش امروزه، به‌ویژه به‌علت تضعیف جریان اسلام‌گرای میانه‌روی جماعت اسلامی، و همچنین به‌دلیل رشد کم‌سابقه جریان سکولاریسم مورد حمایت دولت حزب عوامی لیگ و

ضدیت آشکار آن با اسلام، عرصه رقابت دو جریان «افراطی تکفیری» و «سکولاریسم افراط‌گرا» تبدیل شده‌است. عوامل متعددی در تقویت جریان تکفیری و رادیکال در بنگلادش دخالت دارند:

- ۱- حذف جریان اسلام‌گرای میانه‌رو، ۲- ظهور و فعالیت جدی جریان افراطی از سکولارها
- ۳- نقش عربستان در ترویج اندیشه‌های وهابیت تکفیری، ۴- نقش هند در حمایت از دولت سکولار و جریان سکولاریسم اسلام‌ستیز، به‌بهانه حمایت و دفاع از ارزش‌های لیبرالی، به‌طوری‌که از طریق حمایت از هندومذهب‌ها در بنگلادش از این اقلیت قومی برای تأثیرگذاری بر سیاست داخلی این کشور استفاده می‌کند؛ به‌عنوان مثال برخی از وبلاگ‌نویسان، استادان دانشگاه و روشن‌فکران شاخصی که سکولارهای اسلام‌ستیز را نمایندگی می‌کنند، به اقلیت هندو تعلق دارند، ۵- حمایت پاکستان از جماعت اسلامی و حمایت هند از دولت سکولار حزب عوامی لیگ که فضا را برای تشدید درگیری‌ها و کشمکش‌ها مساعد کرده‌اند، ۶- داعش و القاعده، که با انتخاب بنگلادش به‌عنوان مقری برای تمرکز فعالیت‌هایشان در منطقه شبه‌قاره به جریان رادیکالیسم در این کشور دامن زده‌اند و با جذب گروه‌های رادیکال بنگلادشی، حوزه فعالیت خود را از خاورمیانه به جنوب آسیا گسترانده‌اند و علیه جریان سکولار و دولت بنگلادش اعلام جهاد کرده‌اند. القاعده، درمقابل رقیب خود، یعنی داعش، به تأسیس شعبه بنگلادش خود اقدام کرده‌است. درحالی‌که داعش نیز در نقشه مجعول خود با عنوان به‌اصطلاح «ولایت خراسان بزرگ»، بنگلادش را بخشی از این ولایت قرار داده‌است. با توجه به اینکه القاعده و داعش غیرمسلمانان را کافر و مهدورالدم می‌دانند، خشونت‌طلبی شعب این دو گروه در بنگلادش خطرناک‌تر نیز می‌شود؛ زیرا برخوردها نمود قومی نیز می‌یابد؛ به‌طوری‌که ادامه این روند می‌تواند با ایجاد بحران‌هایی با رنگ و بوی قومیتی یا مذهبی، انسجام و ثبات داخلی بنگلادش را با چالش جدی مواجه کند (<http://arc.irib.ir>). این کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در مناطق مرزی بنگلادش با هند به اوج خود می‌رسد. هند دارای مرز مشترک با بنگلادش به طول ۴۰۹۶ کیلومتر است. روستاها و شهرهای پرجمعیتی در بنگلادش در نزدیکی مرزهای مشترک این کشور با هند وجود دارند که این امر سبب مشکل‌شدن محافظت از مرز در جهت جلوگیری از نفوذ غیرقانونی به خاک هند شده‌است. بنابر گزارش خبرگزاری‌هایی مانند ایرنا و شفقنا؛ در خشونت‌ها و ناآرامی‌های سیاسی در بنگلادش بیش از دویست خانه مسکونی و مکان‌های تجاری متعلق به

اقلیت هندو در بنگلادش توسط فعالان گروه جماعت اسلامی تخریب شده‌اند. تعداد زیادی از زنان و کودکان هندو به معابد هندو پناه برده‌اند؛ به طوری که حزب سیاسی BGP از دولت بنگلادش خواسته تا از اقلیت‌های مذهبی در این کشور محافظت کند (<http://Shafaghona.com/persian>).

۳-۱-۴- نمونه چهارم؛ کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در افغانستان و گروه‌های مذهبی: با توجه به اینکه فلسفه طالبان در افغانستان براساس بنیادگرایی سنی و سنت پشتون شکل گرفته، رژیم طالبان، شیعه را به عنوان کافر اعلام کرده‌است. در نتیجه تنش‌های زیادی بین پشتون‌های سنی و هزاره‌های شیعه به وجود آمده‌است (Landinfo's reports, 2017: 11). هزاره‌ها یکی از چهارده قومیت شناخته‌شده در افغانستان هستند (DFAT Thematic Report, 2017: 3). جمعیت هزاره‌های ساکن در افغانستان حدود سه میلیون نفر (تقریباً ۸ درصد از کل جمعیت) است که اکثریت آن‌ها، مسلمان شیعه دوازده امامی هستند (Ibid:10). به دلیل حملات تروریستی گروه پشتون و سنی‌مذهب طالبان به ولایت غزنی و به خصوص منطقه جگوری (جاغوری)، هزاران نفر از شیعیان هزاره مجبور به ترک خانه‌های خود شده‌اند و صدها نفر از شیعیان هزاره در درگیری با طالبان کشته شده‌اند (Country information, 2018: 27). این کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در افغانستان نه تنها منجر به کوچ هزاره‌ها از سرزمین اجدادی‌شان شده‌است، بلکه به شکل‌گیری کشمکش‌ها و منازعات در مناطق شیعه‌نشین دامن زده‌است؛ به عنوان مثال، در اواخر سال ۲۰۱۶ و اوایل سال ۲۰۱۷، یک سری حملات عمده فرقه‌ای علیه اهداف شیعی، نشان‌دهنده آسیب‌پذیری شیعیان افغانستان با توجه به هویت مذهبی‌شان بوده‌است. به گزارش خبرگزاری یوناما، پنج حمله جداگانه علیه تجمعات شیعیان و مساجدشان در نیمه دوم سال ۲۰۱۶ و سه حمله در نیمه اول سال ۲۰۱۷ صورت گرفته‌است. همچنین در اوت ۲۰۱۷ دو حمله تروریستی دیگر و سپس پنج حمله در کابل، یک حمله در ولایت بلخ و چهار حمله نیز در شهر هرات رخ داد. اولین حمله در کابل، مرگبارترین رویداد در افغانستان از سال ۲۰۰۱ بود (DFAT Thematic Report, 2017: 10). ارزیابی‌ها نشان می‌دهند با توجه به افزایش تعداد و شدت حملات علیه شیعیان هزاره در اواخر سال ۲۰۱۶ و اوایل سال ۲۰۱۷، این گروه مذهبی در افغانستان اینک برای حضور در مساجد، گردهمایی‌های بزرگ مذهبی شیعه و عزاداری‌ها بسیار آسیب‌پذیر است. با توجه به اهمیت سرزمین برای هر گروه قومی-مذهبی در جهت زندگی کردن و انجام مراسم مذهبی خود در آن،

اینک مناطق هزاره‌نشین مانند هرات، مزارشریف، بلخ فاقد امنیت لازم برای زندگی شیعیانی هستند که به زعم طالبان و گروه‌های تندرو مذهبی پشتون، کافر تلقی می‌شوند (Landinfo's reports, 2017: 11).

۳-۲- کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور بین‌کشوری

در منطقه جنوب آسیا، گاه ملاحظات دینی موجبات کشمکش دو یا چند کشور را فراهم می‌آورد و گاه نیز برخی کشورها از ملاحظات دینی برای اهداف سیاسی خود در دیگر کشورها بهره‌برداری کرده و کشمکش‌های سرزمینی را پدید آورده یا به آن دامن می‌زنند؛ از این‌رو، اغلب می‌توان در تمامی این کشمکش‌ها، سه عنصر سرزمین، قدرت و مذهب را مشاهده کرد. در زیر به چند نمونه اشاره می‌شود:

۳-۲-۱- نمونه نخست؛ کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور بین هند و پاکستان: ایده پاکستان به‌عنوان یک وطن جداگانه، برای مسلمانان هند تحت استعمار بریتانیا به‌وجود آمد. با این‌وجود طولی نکشید که این ایده بدل به ایده «سرزمین ناب» شد که تحت حاکمیت نظامیان، راهی جز مشروعیت‌بخشیدن به آن وجود نداشت. در هند متکثر نیز هندوان تندرو با تقلید از ایده پاکستان، خواهان شکل‌گیری سرزمین «بهارات» بودند؛ این نامی بود که آن‌ها برای سرزمین مطلوب خود که وطن هندوان بود، برگزیده بودند (Lal, 2006: 257). نکته مهم، ظهور «گروه‌های ضدهند» در کشمیر، در دهه ۱۹۹۰م است؛ به‌طوری‌که بعد از عقب‌نشینی شوروی از افغانستان، بسیاری از گروه‌های جهادی به‌سوی شرق رفتند و به‌سازمان‌هایی مانند «لشکر طیبه حافظ محمدسعید» در لاهور ملحق شدند (برزگرزاده زرنندی، ۱۳۹۴: ۱۰۰-۱۰۱). پس از حادثه ۱۱ سپتامبر، «جنگ علیه تروریسم» به ابتکار ایالات متحده، می‌توانست هند و پاکستان را در کنار یکدیگر قرار دهد؛ زیرا قدرت نظامی آمریکا در پاکستان و افغانستان و دریای عرب در حاشیه سواحل هند و پاکستان اعمال می‌شد. در افغانستان، نیروهای آمریکایی به‌سرعت رژیم طالبان را سرنگون کردند و القاعده را از سنگرگاه‌های کوهستانی‌اش عقب راندند (Bajpai, 2003:199). این به‌منزله تضعیف نیروهایی بود که در صورت پیروزشدن می‌توانستند چالشی سرزمینی برای هند و پاکستان به‌وجود آورند.

با در نظر داشتن اینکه «هویت مذهبی»، از ملاحظات اصلی در مسئله «جدایی» پاکستان از هند بوده‌است، عجیب نخواهد بود که کشمکش‌های اولیه میان دولت‌های هند و پاکستان را نیز در

راستای همین دغدغه‌های دینی مشاهده کنیم (Ranjan, 2016: 117). ایالات زیادی وجود داشت که شامل جمهوری‌های کوچک می‌شد و پاسخ به این سؤال که جزئی از هند خواهند بود یا پاکستان، آشکار بود؛ اما این مسئله درباره کشمیر صادق نبود. شورش‌های مسلمانان در «منطقه پونچ» در سپتامبر ۱۹۴۷م پدید آمد؛ اما با وجود مهاجرت ۱۲/۵ میلیون «مسلمان»، «هندو» و «سیک» به سمت مرزهای جدید، این منطقه به محل مناقشه‌ای تبدیل شد که موجی از خشونت‌های فرقه‌ای را برانگیخت. رهبران کشمیر که از خاموش کردن ناآرامی‌ها ناتوان بودند، از هند کمک خواستند و این کشور کمک خویش را مشروط به الحاق کشمیر به هند قرار داد. دخالت نیروهای نظامی هند، پاکستان را وادار به پیاده کردن نیروهایش در منطقه کرد که همین مسئله آغازگر جنگ بود که نهایتاً با آتش‌بس ژانویه ۱۹۴۹م پایان یافت (Aoun, et al., 2012: 12). در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰م، کشمکش میان هند و پاکستان که در اصل براساس «هویت مذهبی» و «حقوق اقلیت‌ها» شکل گرفته بود، به‌طور محدودی موضوعات سیاسی را نیز دربرگرفت. جنگ ۱۹۶۵م هند و پاکستان که آغازگر بسیاری از مسائل لاینحل در ارتباط با «منطقه جامو و کشمیر» بود، محصول افزایش منازعات مرزی در «منطقه ران» ایالت کوچ (در گجرات امروزی) و در جهت منافع بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی بود. جنگ ۱۹۷۱م هند و پاکستان نیز عمدتاً ناشی از درگیری و مداخله هند در جنبش جدایی‌طلبانه پاکستان شرقی (بنگلادش کنونی) بود. پاکستان غربی از جماعت اسلامی، جماعت علمای اسلامی و نیروهای میلیشیای مذهبی محلی در مقابل نیروهای هندی و بنگالی کمک گرفت؛ با این حال نیروی اصلی محرک در پشت این کشمکش‌ها، «مؤلفه دین و مذهب» نبود، بلکه مهم‌ترین مؤلفه‌ها عبارت بودند از: تخصیص نابرابر منابع، قومیت، ژئوپولیتیک منطقه‌ای و سیاست نیابتی دوران جنگ سرد (Ibid: 13-14).

۳-۲-۲- نمونه دوم: کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور بین هند و سری‌لانکا: منشأ
 کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور بین هند و سری‌لانکا (سیلان سابق) مبتنی بر تأثیرگذاری قوم تأمیل به‌لحاظ مذهبی است. تأمیل‌های هندو به‌عنوان یکی از اقوام بزرگ هند، در جنوب آن کشور ساکن هستند و اقلیتی از آن‌ها در شمال کشور سری‌لانکا بودایی مذهب‌اند؛ به‌طوری‌که در سری‌لانکا، «بودیسم» به‌طرز بارزی تحمل دیگر عقاید را ندارد (Lal, 2006: 256). در زمان استقلال سری‌لانکا، گروه‌های قومی متعددی در آن اقامت داشتند؛ سینهالا با ۷۵ درصد کل مردم، بزرگ‌ترین گروه قومی بود و تأمیلی‌ها با بیش از ۲۰ درصد جمعیت، اقلیت بزرگی تشکیل

می‌دادند. این کشور گرفتار رقابت قومی تأمیلی‌ها و سینهالیایی‌ها بوده که موجب اغتشاشات بزرگ در ۱۹۵۸، ۱۹۶۱ و از ۱۹۷۷م به بعد شده است (www.akairan.com). از زمان استقلال، سینهالیایی‌ها سعی کرده‌اند جزیره را تبدیل به یک دولت-ملت سینهالی-بودایی کنند و جمعیت تأمیلی را به‌ویژه در حوزه‌های فرصت اقتصادی، مشارکت سیاسی و آموزشی، بیش از پیش طرد کرده‌اند. سیاست‌مداران تأمیلی ابتدا کوشیدند با استفاده از سازوکارهای دموکراسی پارلمانی از منافع خود دفاع کنند، اما موقعی که در دهه ۱۹۷۰م ثابت شد این شیوه‌ها بی‌فایده است، جوانان تأمیلی به افراط‌گرایی روی آوردند و با هدف استقرار یک دولت تأمیلی جداگانه، ابزارهای غیرپارلمان‌تاریستی را به کار گرفتند؛ اقداماتی که جنبش‌های جدایی طلب را به عملیات مسلحانه و نهایتاً جنگ داخلی رهنمون کرده و از سال ۱۹۸۳م شدت گرفت (کلوس، ۱۳۸۴: ۱۱۳). در دهه ۱۹۸۰م، چریک‌های جدایی طلب تأمیل برای تشکیل وطنی مستقل به نبرد پرداختند. زدوخورد میان گروه‌های چریکی تأمیل رقیب، افراطیون سینهالی و نیروهای دولت در شمال شرق، وضعیتی شبیه به جنگ داخلی به وجود آورد. با مداخله نیروی «پاسدار صلح» هندی (۱۹۸۷م)، وضعیت، وخیم و پیچیده‌تر شد. در ۱۹۸۹م چریک‌های ببرهای تأمیل به‌عنوان حزبی سیاسی ثبت‌نام کردند، اما فعالیت این چریک‌ها همچنان در شمال شرق ادامه داشت. با خروج نیروهای هندی در ۱۹۹۰م، قرار شد تأمیل‌ها به درجه‌ای از خودمختاری برسند (www.akairan.com). وقتی راجیو گاندی به‌وسیله انفجار بمب در یک گردهمایی انتخاباتی در ایالت «تأمیلی نادم» در جنوب هند به قتل رسید، این ترور بیشترین اتهام را متوجه افراطیون تأمیلی کرد که در سری لانکا علیه دولت آن کشور می‌جنگند؛ اما دشمنی ببرهای آزادی‌بخش تأمیل با راجیو گاندی به دوره نخست‌وزیری او بازمی‌گردد که در آن دوران، قرارداد صلحی بین تأمیل‌های سری لانکا و دولت آن کشور با وساطت دولت هند در سال ۱۹۸۷م بسته شد که برای اجرای آن بیش از ۱۰۰ هزار نفر از سربازان هندی به‌عنوان نیروهای پاسدار صلح به سری لانکا اعزام شدند و در مدت دو سال حضور این نیروها، سربازان هندی دست به حملات گسترده‌ای علیه ببرهای آزادی‌بخش تأمیل که با قرارداد صلح و حضور نیروهای هندی مخالف بودند، زدند؛ از این رو، کشمکش‌های قومی و دینی، نوعی کشمکش‌های سرزمینی را در روابط بین هند و سری لانکا به وجود آورد و نقش مهمی در روابط دو کشور همسایه در منطقه جنوب آسیا داشته است.

۳-۲-۳- نمونه سوم؛ کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور بین میانمار و بنگلادش: «مسلمانان روهینگیا» در مرز بین میانمار و بنگلادش مشکلات زیادی برای دو کشور به وجود آورده‌اند (Zarni & Cowley, 2014: 682). «مسلمانان روهینگیا» نام اقلیت قومی است که ریشه‌های تاریخی و پیوندهای فرهنگی آن‌ها در ایالت آراکان (راخین) کشور میانمار (جنوب‌شرق آسیا) و در امتداد مرزهای این کشور با بنگلادش قرار دارد (Ibid). منابع متعدد و معتبری ثابت می‌کنند که مسلمانان روهینگیا پیش از استقلال کشور میانمار از بریتانیا، در سال ۱۹۴۸م و حتی پیش از آن، در ایالت رخاین ساکن بوده‌اند و این ایالت در واقع، منزل‌گاه اجدادی مسلمانان روهینگیا بوده است. لکن، «بودائیان ملی‌گرای افراطی» شدیداً این دیدگاه را رد می‌کنند و مردم روهینگیا را مهاجران غیرقانونی می‌دانند که در طول حکومت بریتانیا بر برمه (میانمار) یا پس از استقلال برمه و پاکستان، از بنگال شرقی به رخاین مهاجرت کرده‌اند (روستائی و آرش‌پور، ۱۳۹۵: ۴۶)؛ بنابراین نوعی کشمکش سرزمینی دین‌محور بین بنگلادش و میانمار پدید آمد. طی چندین دهه گذشته تاکنون، دولت میانمار برای بیرون‌راندن مسلمانان روهینگیا از کشور یا انتقال آن‌ها به اردوگاه‌هایی که دور از سرزمین آن‌ها قرار دارند تلاش کرده و هنوز نگرانی‌های جدی درباره اینکه دولت میانمار درصدد است تا جمعیت بودائیان و مسلمانان را از هم جدا کند و بدین‌وسیله پاکسازی قومی مسلمانان روهینگیا را از ایالت آراکان تسهیل کند، وجود دارد. در طی خشونت‌های ژوئن سال ۲۰۱۲م، بیش از ۱۴۰ هزار نفر در سطح ایالت رخاین در اردوگاه‌ها آواره شده‌اند که اکثرشان از مسلمانان روهینگیا بودند؛ به بیان دیگر، هزاران نفر از پناهندگان روهینگایی تلاش کردند تا از راه رودخانه ناف و دریا به بنگلادش فرار کنند. در این بین، دولت بنگلادش مرزهای خود را مسدود کرد و پناهندگان را مجبور کرد تا با قایق‌هایی که قابلیت دریانوردی نداشتند، به طرف دریا برگردند (همان: ۵۴). این کشمکش سرزمینی دین‌محور، بین بنگلادش و میانمار موجب شده است تا به گفته آدما دینگ، از ۹ اکتبر ۲۰۱۶م، اعمال زور و نقض شدید حقوق بشر علیه جمعیت غیرنظامی ایالت راخین، به‌ویژه مسلمانان روهینگیا، افزایش یافته و این خشونت‌ها شامل اعدام بدون محاکمه، شکنجه و نابودی اماکن مذهبی شود (Dieng, 2016: 1-2).

۳-۲-۴- نمونه چهارم؛ کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور بین پاکستان و افغانستان: این کشمکش‌ها بیشتر مبتنی بر گروه‌های قومی-مذهبی-سیاسی در دو طرف خط دیورند است. این خط مرزی به طول ۲۶۴۰ کیلومتر در زمان حکمرانی امیرعبدالرحمن خان در افغانستان، طی

معاهده‌ای با هند بریتانیا (پاکستان کنونی) در سال ۱۸۹۳ تعیین شد؛ اما بعد از ایجاد پاکستان، حکومت افغانستان و نیز برخی احزاب مطرح در آن‌سوی دیورند، این خط را به رسمیت نشناختند و تاکنون نیز بین دو کشور بر سر مسائل مرزی اختلافات و مشکلات جدی وجود دارد. (برزگ‌زاده زرنندی، ۱۳۹۴: ۱۲۲). اساساً پاکستان پویش‌های امنیتی بسیار نزدیکی با افغانستان دارد. به طوری که به گفته «دی‌سوزا» ورود افغانستان به پویش‌های امنیتی جنوب آسیا عمده‌تأ از کانال روابط با پاکستان محقق می‌شود (D'Souza, 2009: 33). مهم‌ترین نتیجه مرز دیورند، جداسازی مناطق قبیله‌ای پشتون در افغانستان و پاکستان بوده‌است که کشمکش‌های سرزمینی، قومیتی و مذهبی-سیاسی عمده‌ای را برای دو کشور فراهم ساخته‌اند؛ تاجایی که جناح‌های زیادی درگیر آن هستند: گروه‌های متعدد حکومتی، سرویس مخفی، ارتش، سران قبایل، متنفذین محلی و افراط‌گرایان اسلامی و همچنین منافع شغلی و قاچاقچیان در دو سوی مرز (تره‌کی، ۲۰۱۸: ۱-۹). مناطق قبیله‌ای پشتون اهل تسنن در دو سوی مرز، معضل عمده‌ای در بروز کشمکش‌های سرزمینی و به‌ویژه دین‌محور بین پاکستان و افغانستان هستند. پشتون‌ها از ۱۹۷۹م خود را در قلب جنگ‌هایی یافتند که افغانستان و پاکستان را لرزاند و قادر هستند نقشه سیاسی آسیای جنوبی و مرکزی را شکل دهند. در واقع، از دهه ۱۹۸۰ به بعد، دو عامل موجب امنیتی‌شدن کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور به‌ویژه در مناطق قبیله‌ای بین افغانستان و پاکستان شد؛ عامل نخست: اشغال افغانستان توسط شوروی و پیدایش تفکرات جهادی در دوسوی مرز: در زمان اشغال افغانستان، به دلیل وجود رابطه قومی میان پشتون‌های افغانستان و پاکستان و در راستای دستورهای ارتش پاکستان، پشتون‌های مناطق قبیله‌ای ارسال کمک‌های مالی و نظامی به مبارزان افغان برای مبارزه با شوروی را برعهده داشتند و با تأسیس مدارس مذهبی تندرو و اعزام هزاران داوطلب رادیکال عرب به طرح جهاد، نقش عمده‌ای در کمک به پشتون‌های افغان ایفا کردند (شفیعی و محمودی، ۱۳۹۱: ۸۹). در واقع حمله شوروی به افغانستان، به پیدایش تفکرات جهادی و رشد بنیادگرایی اسلامی در پاکستان کمک کرد. وجود بیش از ده هزار مدرسه مذهبی با گرایش رادیکال در پاکستان، بیشتر به بعد از آغاز جهاد در افغانستان بازمی‌گردد. اصلی‌ترین ماده درسی در این مدارس، جهاد طبق الگوی مکتب دیوبندی و مکتب سلفی است. بعد از دوران جهاد، گروه‌های تندرو بنیادگرای اسلامی مانند طالبان، با حمایت عربستان و پاکستان، بر تحرکات خود در افغانستان شتاب بیشتری دادند. عامل دوم: همزمانی «نظامی‌شدن مذهب» در پاکستان با پیدایش

بنیادگرایی اسلامی شیعی در نتیجه انقلاب اسلامی ایران: ضیاءالحق، مذهب را در راستای خطوط و رقابت‌های فرقه‌ای نظامی کرد. همزمان، با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، سیاسی‌شدن شیعیان پاکستان باعث ایجاد هراس بزرگی در میان سنی‌های پاکستان شد. حمایت امریکا و عربستان از گروه‌های سنی تندرو برای مبارزه با جهاد در افغانستان، مشکل فرقه‌ای در پاکستان را تشدید کرد، به طوری که سپاه صحابه که حاصل جریان‌ات افراط‌گرای این دوره در پاکستان بود، محور فعالیت‌هایش علیه انقلاب اسلامی و شیعیان بود (همان: ۴۷).

۴- نتیجه

منطقه آسیای جنوبی شاهد رخداد‌های قابل ملاحظه‌ای در زمینه گسترش کشمکش‌های قومی از سطح داخلی به سطح بین‌المللی است؛ به‌عنوان مثال، جنگ بین هند و پاکستان در سال ۱۹۷۱م. واقعه قابل توجهی در دوره پس از جنگ جهانی دوم بوده است؛ زیرا این درگیری منجر به اولین تقسیم یک کشور موجود، یعنی پاکستان و ظهور یک کشور مستقل جدید به نام بنگلادش شد. بسیاری از کشمکش‌های سرزمینی مانند کشمکش‌های سرزمینی هند و بنگلادش (طی قراردادی در سال ۲۰۱۵م) در منطقه جنوب آسیا، با همکاری سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای طرف کشمکش حل و فصل شده‌اند، اما تعدادی از این نوع کشمکش‌ها تا به امروز (۲۰۲۰م) پابرجا هستند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند «مذهب» به‌عنوان یک عامل میانجی مهم در کنار عواملی مانند ملی‌گرایی و نژادگرایی، نقش بسزایی در بروز کشمکش‌های سرزمینی در منطقه جنوب آسیا از ۱۹۴۷م تا به امروز داشته است. این در حالی است که عوامل جغرافیایی، مسئله بارز در بروز کشمکش در منطقه جنوب آسیا هستند؛ زیرا در جهت به‌دست آوردن سرزمین خاص و مدیریت نهایی مردم، کشمکش‌های سرزمینی پدید می‌آیند که یکی از دلایل گوناگونی این کشمکش‌ها، تفاوت در اهداف پیروان دینی و مذهبی است. برخی از کشمکش‌های سرزمینی در منطقه جنوب آسیا، هر چند از منشاء تاریخی برخوردارند، اما هنوز کشمکش‌هایی زنده و فعال به‌شمار می‌روند؛ به‌عنوان نمونه، کشمکش مذهبی در قلمرو ایالت اوریسا هند در سال ۲۰۰۸م که بین دو گروه مذهبی هندو و مسیحی صورت گرفت و تا کنون ادامه دارد. نتیجه اینکه کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در منطقه جنوب آسیا را می‌توان به دو دسته درون‌کشوری (مانند: کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در هند و گروه‌های ملی‌گرا و کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور در پاکستان، افغانستان، بنگلادش و گروه‌های مذهبی) و برون‌کشوری (مانند: کشمکش‌های سرزمینی دین‌محور

بین هند و پاکستان، هند و سری‌لانکا، پاکستان و افغانستان، و میانمار و بنگلادش) تقسیم‌بندی کرد. در مجموع می‌توان گفت پس از حادثه ۱۱ سپتامبر، کشمکش‌های منطقه جنوب آسیا جهت‌گیری قابل‌توجهی به سمت گروه‌های افراطی و تروریستی داشته‌است که در کنار کشمکش‌های سرزمینی لاینحل قبلی، وضعیت منطقه را بحرانی‌تر کرده‌است.

۵- منابع

۱. بدیعی ارزنده، مرجان؛ غلامی، بهادر؛ میراحمدی، فاطمه سادات، مطالعه تطبیقی قلمرو و قلمروسازی در قوانین اساسی، مشروطه و جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال یازدهم، شماره اول، صص ۱۳۴-۱۰۱، ۱۳۹۴.
۲. برزگرزاده زرنندی، معین، کشمکش‌های سرزمینی در منطقه جنوب آسیا، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ۱۳۹۴.
۳. پیشگاهی‌فرد، زهرا و قدسی، امیر، بررسی و تحلیل ویژگی‌های ژئوپلیتیکی پاکستان و نقش آن در روابط با سایر کشورها، پژوهش‌های جغرافیایی، دوره ۴۱، شماره ۶۳، صص ۸۱-۹۹، دانشگاه تهران: اردیبهشت ۱۳۸۷.
۴. تره‌کی، عثمان، پشتون‌ها: مردم باعظمت بی‌وطن، آریانا افغانستان آنلاین، <http://www.arianafghanistan.com>، صص ۹-۱، ۲۰۱۸.
۵. درایسدل، الاسدایر؛ جرالداچ، بلیک، جغرافیای سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا، ترجمه دره میرحیدر، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل، تهران، ۱۳۶۹.
۶. روستائی، علیرضا؛ آرش‌پور، علیرضا، پاک‌سازی قومی مسلمانان میانمار؛ جنایت علیه بشریت یا نسل‌زدایی؟ پژوهش حقوق کیفری، سال چهارم، شماره ۱۵، صص ۷۳-۴۵، دانشگاه علامه طباطبائی: تابستان ۱۳۹۵.
۷. شفیی، نوزر؛ محمودی، زهرا، واکاوی دلایل اهمیت پاکستان در جنگ علیه تروریسم، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، دوره ۱۸، شماره ۷۸، صص ۷۷-۱۰۶، وزارت امور خارجه: تابستان ۱۳۹۱.
۸. کلوس، پیتر، همپرسگی‌های جهانی شدن با محلی شدن، مترجم میرقاسم بنی‌هاشمی، فصلنامه ژرفنا، شماره ۲، صص ۱۰۳-۱۲۲، ۱۳۸۴.

۹. کمپ، جفری و هارکاوی، رابرت، **جغرافیای استراتژیک خاورمیانه؛ پیشینه، مفاهیم و مسائل**، جلد اول و دوم، ترجمه سید مهدی حسینی متین، پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۳.
۱۰. کوهن، برنارد، **ژئوپلیتیک نظام جهانی**، عباس کاردان، انتشارات ابرار معاصر، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۷.
۱۱. گالاهر، کارولین و همکاران، **مفاهیم اساسی در جغرافیای سیاسی**، ترجمه محمدحسن نامی و علی محمدپور، تهران: زیتون سبز، ۱۳۹۰.
۱۲. مجتهدزاده، پیروز، **جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی (ویراست ۲)**، تهران: سمت، ۱۳۹۱.
۱۳. معاونت پژوهشی برون‌مرزی صداوسیما، **بررسی وضعیت و‌هایت تکفیری، سکولاریسم و اسلام‌ستیزی در بنگلادش**، آنلاین، <http://arc.trib.ir>، ۱۳۹۶.
۱۴. میرحیدر، دره؛ راستی، عمران؛ میراحمدی، فاطمه سادات، **مبانی جغرافیای سیاسی (ویرایش با تجدید نظر اساسی)**، تهران: سمت، ۱۳۹۲.
15. Aoun. Joy, Danan. Liora, Hameed. Sadika, Lamb. Robert D, Mixon. Kathryn, Peter. Denise St, **Religious Movements, Militancy, and Conflict in South Asia cases from India, Pakistan, and Afghanistan**, Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2012.
16. Bajpai, K. **Managing Conflict in South Asia**. Regional Conflict Management, Lanham: Rowman & Littlefield, 209-237. 2003.
17. Barbara F. Walter, **Explaining the Intractability of Territorial Conflict**, international studies Review, Pp 137-153. DOI: 10.1111/j.1079-1760.2003.00504012. x. 2003.
18. Carter B. David. **The Strategy of Territorial Conflict**, American Journal of Political Science, Pp 969-987. DOI: 10.1111/j.1540-5907.2010.00471.x. 2010.
19. Country Policy and Information Note. **Afghanistan: Hazaras, Independent Advisory Group on Country Information**, Home Office, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/736134/Afghanistan_-_Hazaras_-_CPIN_-_v1.0__August_2018_.pdf. 2018.
20. Cox, K. R. **Political geography: territory, state and society**. John Wiley & Sons. 2008.
21. D'Souza, S. M. **Afghanistan in South Asia: Regional Cooperation or Competition?** South Asian Survey, 16(1), 23-42. 2009.

22. Dfat Thematic Report. **Hazaras in Afghanistan, Australian Government, Department of foreign Affairs and Trade.** 18 September. <http://dfat.gov.au/about-us/publications/Documents/country-information-report-hazaras-thematic.pdf>. 2017.
23. Dieng, Adama. **United Nations Special Adviser on the Prevention of Genocide on the situation in northern Rakhine State**, Myanmar, available from: http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/pdf/29%20November%202016_Statement%20AD%20on%20northern%20Rakhine.FINAL.pdf. 2016.
24. Haider, Z., **Crises of Regional Security Dialogue.** NO: 32. Pp 423-437. DOI:10.1177/09670100010302004004. 2001.
25. Khalidi. Omar, **Hinduising India: secularism in practice**, Third World Quarterly 29, no. 8, pp: 1550–57. 2008.
26. Kroon, S. **Enduring tensions: Explaining conflict occurrence between India and Pakistan beyond deterrence theory** (Master's thesis). 2018.
27. Lal, C.K, **The Complexities of Border Conflicts in south Asia.** South Asian Survey. NO: 13. P253-263. DIO: 10.1177/097152310601300206. 2006.
28. Landinfo's reports. **Report Hazaras and Afghan insurgent groups**, Country of Origin Information Centre, https://www.landinfo.no/asset/3483/1/3483_1.pdf. 2017.
29. Ranjan, A. **Conflicts in South Asia Will Go on and on: A Review Article.** South Asia Research, 36(1), 115-126. 2016
30. Rubinoff, A.G., **The Multilateral Implications of Ethno-Nationalist Violence in South Asia**, South Asia Survey 7, PP 273-293. 2000.
31. Savarkar V.D., **Essentials of Hindutva.** Savarkar content/pdfs/en. 1969.
32. Zarni, M., & Cowley, A. **The slow-burning genocide of Myanmar's Rohingya.** Pac. Rim L. & Pol'y J., 23, 683. 2014.
33. [http:// www.akairan.com](http://www.akairan.com)
34. <http://dictionary.cambridge.org>.
35. <http://shafaghona.com/persian>